

מחקר: תפיסת הכבוד של צעירים פלסטינים

נכתב על ידי זיינה עמרו (Zeina Amro), קורי בלסם (Corey Balsam) וריטה ג'קמאן¹ (Rita Giacaman)

אנו אנשי האו"ם קבענו [...] לאשר מחדש את האמונה בזכויות האדם הבסיסיות, בכבוד ובערך של בני האנוש, בזכויות השוות של גברים ונשים ושל אומות קטנות כגדולות – אמנת האו"ם (מבוא)

במהלך השנה האחרונה חלו שינויים סוערים ומהפכות רבות השראה בכל רחבי העולם הערבי. אחת הדרישות שחזרו והדהדו במהפכות היתה הזעקה ל"חיים בכבוד". סיסמאות המכילות את המילה כבוד [כראמה] מופיעות גם בהקשר הפלסטיני; השתמשו בהן בהפגנות ציבוריות, ולאחרונה גם בשביתת הרעב של כ-2,000 אסירים ועצורים פלסטינים בבתי כלא ישראליים. מאמצי האסירים להשיג את דרישותיהם – אישור ביקורי משפחות, הפסקת הבידוד, הפסקת המעצרים המינהליים וכיוצא בזה – הוצגו בתקיפות תחת ההכרזה "המאבק לכבוד". קבוצת הפעילים הצעירים הפלסטינים "פלסטינים למען הכבוד", היא דוגמה נוספת למגמה זו.

בשנת 2007, מכון הקהילה ובריאות הציבור של אוניברסיטת ביר זית פרסם מאמר הבוחן באופן ישיר את ההשפלה ואובדן הכבוד המתרחשים כתוצאה מהחיים תחת כיבוש צבאי והחשיפה לאלימות צבאית (Giacaman et al., 2007). המחקר הראה קשר בין אובדן הכבוד, או ההשפלה, לבין השפעות בריאותיות שליליות על צעירים פלסטינים. מסקנת המחקר הייתה כי השפלה "שנגרמה על ידי עימות ותנאים דמויי מלחמה, יוצרת מאורעות טראומטיים בלתי תלויים הקשורים עם תוצאות בריאותיות שליליות כשלעצמן, מבלי להתחשב בחשיפה למאורעות אלימים / טראומטיים אחרים" והציע כי ההשפלה צריכה להיות כלולה כמדד של בריאות נפשית מעורערת (Giacaman et al., 2007, עמוד 564).

באותו ההקשר, המחקר הנוכחי בוחן מה מהווה ההפך של השפלה ואובדן כבוד. המחקר מיועד במיוחד לחקור כיצד צעירים פלסטינים מבינים את המרכיבים של כבוד ואלו גורמים מובילים להגברתו או הפחתתו.

102 תלמידים פלסטינים מהגדה המערבית הכבושה רואיינו במהלך המחקר הנוכחי². המשתתפים חולקו באופן שווה לזכרים ונקבות, בטווח הגילאים של 14-25 שנה. נכללו ארבעה מוסדות אקדמאים: אוניברסיטת ביר זית (34 משתתפים, סטודנטים לתואר ראשון), בית ספר תיכון חינוכי פרטי בעיר רמאללה (34 משתתפים), ושני בתי ספר תיכוניים ממשלתיים (אחד לבנים ואחד לבנות) בעיר ביר זית (18 בנות ו-20 בנים).

בעזרת ראיונות מובנים למחצה, נשאלו המשתתפים שאלות פתוחות על הגדרת הכבוד, על גורמים המגבירים או מפחיתים אותו, על חשיבות הכבוד, ועל ההבדלים בין השפלה פרטית להשפלה פומבית או אובדן הכבוד.

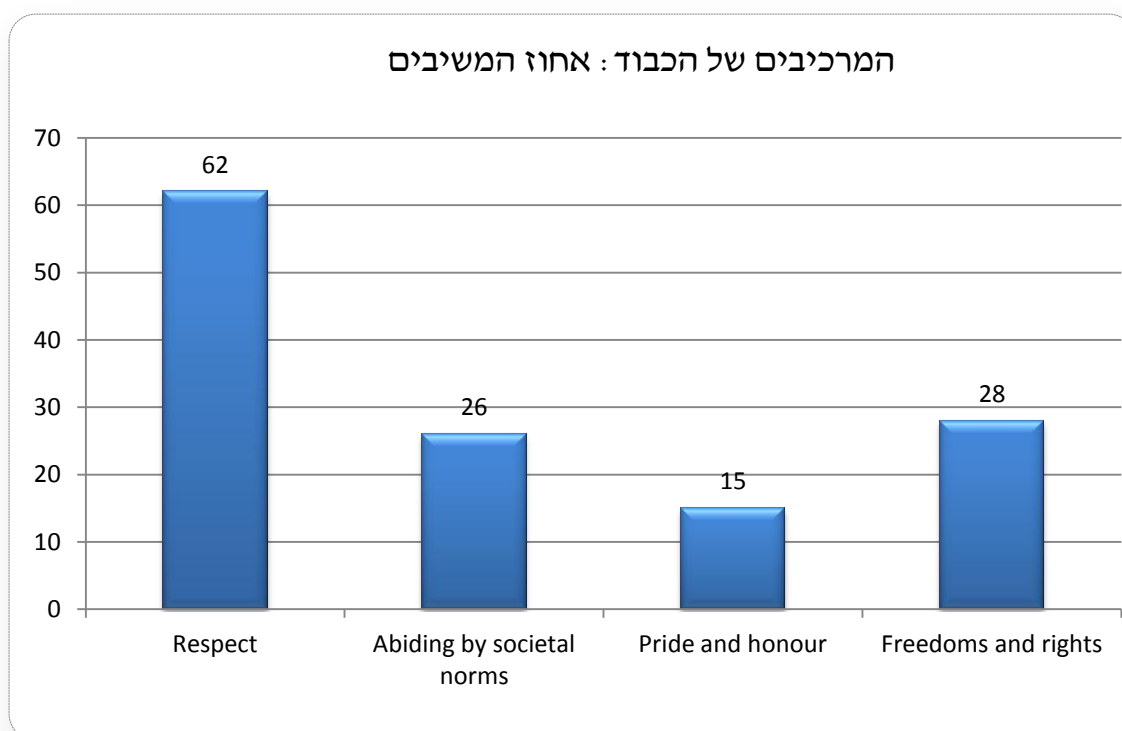
קריאה חוזרת ונשנית ובדיקה מדוקדקת של התגובות לשאלות הראיון הובילו לזיהוי הדרגתי של מוטיבים מרכזיים ודפוסים. בשלב זה המוטיבים עברו קידוד שיטתי בטבלאות לפי נושאים וקובצו לפי תחומים.

ארבעה תחומים מרכזיים של כבוד ואובדן כבוד עלו מהתגובות של המשתתפים: כבוד עצמי וכבוד לאחרים; ציות לנורמות חברתיות, למסורות ולמנהגים; גאווה וכבוד; וחופש ועצמאות אישיים וקולקטיביים.

¹ מכון הקהילה ובריאות הציבור של אוניברסיטת ביר זית.

² ראו טבלה מספר 1 לפירוט המשתתפים.

כבוד ומרכיביו

{ תרגום העמודות מימין לשמאל : חופש וזכויות ; גאווה וכבוד ; הציות לנורמות חברתיות ; כבוד }

תמונה 1: מרכיבי הכבוד

התחום הראשון – כבוד – מתייחס לכבוד עצמי ולכבוד לאחרים, וכמו כן להתייחסות נעימה לאנשים, עזרה, והתייחסות נאותה לאחרים. בהגיבם על השאלות על מרכיבי הכבוד, 62% מהמשיבים כללו התחשבות כמרכיב העיקרי של כבוד. משתתף אחד אפיין כבוד כדלהלן: "לכבד אחרים, להיות נדיב לאחרים, להתייחס לכל אחד באותה דרך ללא הבדל בין האנשים". אחר הציע ש"כבוד הוא הרגשה של נוכחות / קיום, להישמע, ולקבל כבוד למי שאני ולדעותי, ולא להידחק לשוליים".

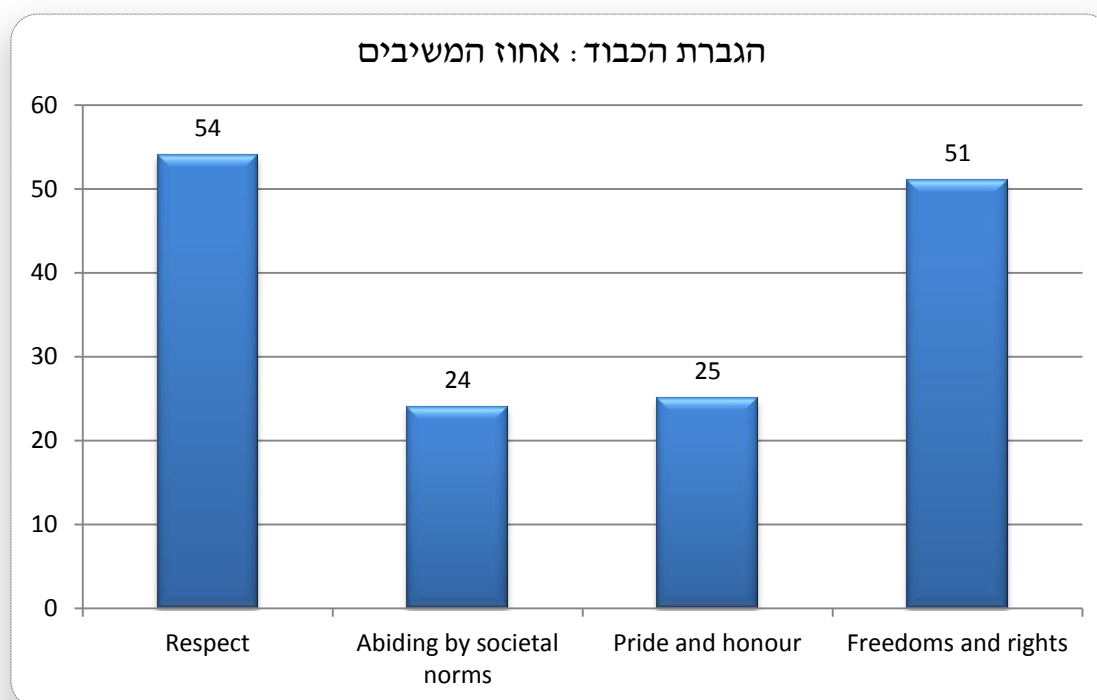
התחום השני – ציות לנורמות חברתיות – מתייחס לנורמות חברתיות, ערכים ועקרונות, ולמנהגים ולמסורת. אחד המשתתפים הציע כי כבוד מתייחס ל"עקרונות חברתיים ואנושיים". זהו "משהו המתפתח בתוך הקהילה. בחברה, ההתנהגות של הפרט יכולה להגביר או להפחית את הכבוד שלו". תלמידה אחרת הצהירה שה "ערכים שלפיהם אנו חיים צריכים להפוך לחלק מהמנהגים והמסורת שלנו". היא דיברה במפורש על כיצד כבוד "מתייחס למגדר" ו- "כיצד בעיות מסוימות בחברה משפיעות על הכבוד של האישה הצעירה" יותר מאשר על כבוד הגבר.

התחום הרביעי – גאווה וכבוד – כלל מאפיינים כגון אומץ ואבירות. "כל אחד צריך להגן על הכבוד של עצמו" לפי משתתף אחד ממין זכר, מפני ש "הערכה מקיפה הכול, כולל כבוד".

התחום הרביעי והאחרון – חופש וזכויות – כלל מרכיבים הקשורים ליחיד, כגון חינוך, עצמאות כלכלית, ומסוגלות לקבל החלטות לגבי עצמך, וגם אלו הנוגעות לכלל, כגון חופש התנועה, ריבונות, והתחשבות בזכויות האנושיות של הכלל. כמו שאחד המשתתפים ביטא זאת,

"כבוד הוא היכולת לבטא את רעיונותיך ללא דיכוי. להיות כמו כל אחד אחר ולקבל את כל זכויותי. הכבוד של האוכלוסייה שונה מהכבוד של הפרט. כאנשים, הכבוד שלנו הופר עקב הכיבוש הצבאי הישראלי, ומכוון שהם לקחו את האדמה שלנו".

הגורמים המשפיעים על הגברת והפחתת הכבוד

תמונה 2: גורמים המגבירים את הכבוד

מימין לשמאל: חופש וזכויות; גאווה וכבוד; הציות לנורמות חברתיות; כבוד

אשר לשאלות הקשורות להגדלה ולהפחתה של הכבוד השתמשנו באותם ארבעה תחומים לקבץ את התשובות.

להלן מתוארות כמה דוגמאות לביטוי של ארבעת התחומים בתשובות המשתתפים באשר להגדלת הכבוד העצמי:

התחשבות: "עשיית מעשים טובים, לעזור לאנשים, התחשבות בזקנים, ולענות לאנשים בדרכים נעימות" – כל התשובות תורמות להגדלת הכבוד.

ציות לנורמות חברתיות: "שמירה על מנהגים ומסורת, כבוד עצמי בארץ שלך, וקיום יחסים טובים עם המשפחה שלך".

גאווה וכבוד: "עזרה לאחרים, והגנה על כבוד וזכויות הנשים, במיוחד כבודן בארץ זו. גם להיות בעל נימוסים טובים".

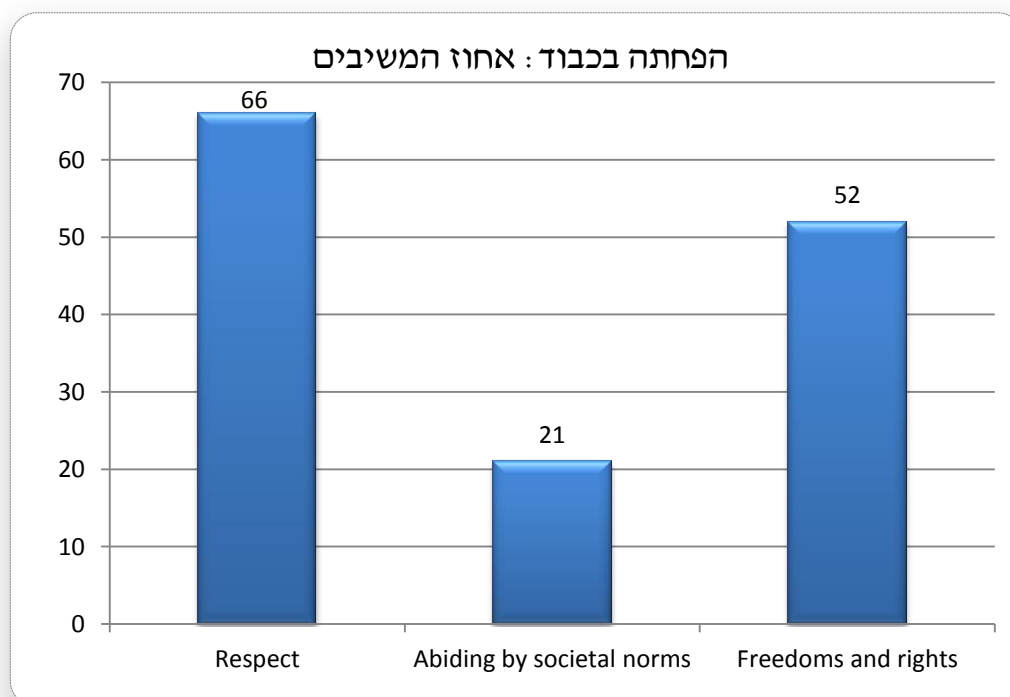
חופש וזכויות: "כאשר אנו רואים טלוויזיה ורואים את חילופי השבויים (הפלשתינים) (אנו רואים ש) לפלשתינים יש כבוד מכיוון שהם הצליחו לגרום לשחרור השבויים".

רוב התשובות המתייחסות לגורמים המגדילים והמפחיתים את הכבוד הן תמונת ראי אחת של השנייה, חוץ מאשר גאווה וכבוד. להלן מספר דוגמאות:

חוסר כבוד: "לדבר סרה באחר או לקלל אותו, להשפיל תלמיד אחר שהוכה על ידי המורה, להתגרות במישהו ללא סיבה".

לא לציית לנורמות חברתיות: "התעלמות ממנהגים ומסורת, גניבה, ואי-כיבוד לעקרונות הדת".

העדר חופש וזכויות: "הכאות, הפרת זכויות [...] גזילה בכוח של ארץ. אלה המפחיתים את הכבוד שלנו הם הישראלים מכיוון שהם לוקחים דברים שהם לא שלהם ומכניסים כל אחד לכלא".

תמונה 3: גורמים המפחיתים את הכבוד

{ תרגום העמודות מימין לשמאל: (1) חופש וזכויות; (2) הציות לנורמות חברתיות; (3) התחשבות }

אובדן הכבוד בא לידי ביטוי בשימוש שני מושגים בערבית: *יהנה* (*lhaneh*) ו-*טול* (*thul*). *יהנה* תואר בדרך כלל כהרגשה אישית של השפלה תוך כדי או לאחר מאורע הקשור ליחיד, אשר ניתן בדרך כלל להתגבר עליו (כגון השפלה על ידי ההורים שלך או קרובי המשפחה שלך). בניגוד, *טול* תואר כהרבה יותר נרחב מ-*יהנה*, המשפיע יותר על הכלל לעומת על היחיד. בדרך כלל לא ניתן להתגבר על *הטול*. דוגמא אחת ל-*טול* הנה התחושה שחשים אנשים כאשר הם עוברים נקודות ביקורת של הצבא.

מסקנות

המחקר מצא כמה מגמות משניות הקשורות לגורמים כגון גיל, מגדר, מיקום (עירוני, כפרי, מחנות פליטים), ומוסד אקדמי. סטודנטים מבוגרים יותר (בגילאים 18-24 שנים) דיווחו שהחוסר בחופש וזכויות, עצמאות אישית וכללית היו גורמים חשובים בהפחתת הכבוד. בעוד יש צורך במחקר נוסף להסקת מסקנות ברורות, התוצאות של מחקר מקדים זה מזהות מגמות הדורשות בדיקה נוספת. מגמות אלה כוללות:

- יותר סטודנטים ממין זכר דיווחו שחוסר הכבוד האישי והכללי מפחית את הכבוד לעומת סטודנטיות.
- יותר סטודנטים ממחנות פליטים ואזורים כפריים דיווחו שחוסר הכבוד האישי והכללי מפחית את הכבוד.
- יותר סטודנטים מבתי ספר ממשלתיים מדגישים כי חוסר הכבוד האישי והכללי מפחית את תחושת הכבוד שלהם, בהשוואה לסטודנטים מבתי ספר פרטיים ואוניברסיטאות.
- יותר סטודנטים מאוניברסיטאות דיווחו כי חוסר החופש האישי שלהם והיעדר זכויות, הן מבחינה אישית והן מבחינה וקולקטיבית, מפחיתים את תחושת הכבוד שלהם.

הממצאים של מחקר מקדים זה מראים שכבוד הוא מרכיב חשוב אצל פלשתינים צעירים, והוא קשור למגוון השלכות. כבוד מתחבר להקשר החומרי, החברתי, הפסיכולוגי, והפוליטי המקיף את הצעירים הפלשתינים. חיבורים אלו, והתוצאה הכללית של מחקר מקדים זה ישמשו לבניית מדדים כמותיים של כבוד שבהם נשתמש במחקר נוסף.

נספח:

טבלה 1: מאפייני המשתתפים

אחוז		
12	ירושלים	תעודת זהות
88	הגדה המערבית	
51	עירוני	מקום
43	כפרי	
6	מחנה פליטים	
16	צפון הגדה המערבית	אזור
2	דרום הגדה המערבית	
5	ירושלים	
73	מרכז הגדה המערבית	

סימוכין

האום, אמנת האום, ניתן למצוא ב: <http://www.un.org/en/documents/charter/preamble.shtml>

Giacaman R., Abu- Rmeileh N. M.E., Husseini A., Saab H., Boyce W. (2007) Humiliation: the invisible trauma of war for Palestinian youth. *Journal of the Royal Institute of Public Health*. 121, pg 563–571. doi:10.1016/j.puhe.2006.10.021